

Třetí kruh

„Život, zdraví a láska jsou nejisté,
proč by měla být práce výjimkou z pravidla?“

Ve Francii neexistuje zamotanější problém, než je otázka práce. Není pokřivenějšího vztahu než vztahu Francouzů k práci. Vezměte si Andalusii, Alžírsko nebo Neapol. Lidé tam práci hluboce opovrhují. Vezměte si Spojené státy nebo Japonsko. Tam mají práci v hluboké úctě. Je pravda, že věci se mění. I v Japonsku najdete *otaku*¹³ a v Německu *frohe Arbeitslose*¹⁴, stejně jako v Andalusii workoholiky. To jsou však zatím pouhé kuriozity. Ve Francii se člověk plazí po kolenu, aby se vyšplhal v hierarchii, ale v soukromí se chvástá, že na to kašle. Když nestíhá, zůstává v práci do deseti večer, nikdy si však nedělá výčitky tu a tam ukrást kancelářské potřeby nebo štípnout z firemního skladu náhradní díly a při vhodné příležitosti je pod rukou prodat. Nenávidí zaměstnavatele, ale za každou cenu chce být zaměstnancem. Mít práci je čest, pracovat je známkou servility. Zkrátka: dokonalý klinický obraz hysterie. Milujeme v nenávidění, nenávidíme

13 Výraz pro zpravidla doma sedícího počítačového nadšence nebo osobu posedlou sledováním filmů nebo seriálů anime či manga.

14 Veselý nezaměstnaný.

v milování. A každý ví, jaké ohromení a zmatek zachvátí hysterika, když ztratí svoji oběť, svého pána. Většinou se z toho už nevzpamatuje.

Ve Francii, v té bytostně *politické* zemi byla průmyslová moc vždy podřízena moci státní. Ekonomická aktivita nikdy nepřestala být podezíravě obklopena puntičkářskou administrativou. Vrcholní manažeři, kteří nepocházejí ze státní šlechty à la École Polytechnique nebo ENA¹⁵, jsou párii podnikatelského světa, v jehož zákulisí je příznáváno, že tak trochu vzbuzují soucit. Bernard Tapie je jejich tragickým hrdinou: jeden den zbožňovaný, druhý den v lapáku, *vždy nedotknutelný*. To, že se dnes pohybuje po prknech, není vůbec překvapivé. Tím, že na něj francouzské obecenstvo zírá, jako se zírá na netvora, drží si od něj řádný odstup a touto strhující podívanou se chrání před kontaktem s ním. Přes velké blafování v 80. letech se *kult podnikání ve Francii nikdy neuchytil*. Kdokoli napíše knihu, aby ho pohanil, si může být jistý bestsellerem. Přestože se manažeři se svými mravy a příběhy okázale vystavují na veřejnosti, zůstávají obklopeni sanitárním kordonem úšklebků, oceánem pohrdání, mořem jízlivosti. Podnikatel není součástí rodiny. Celkem vzato je v hierarchii nenáviděných ve větší oblibě i policajt. Být úředníkem zůstává, navzdory všem překážkám, navzdory *zlatým hochům*¹⁶ a privatizaci, všeobecně uznávanou definicí dobré

15 Elitní vysokoškolské instituce, jejichž absolventi mají takřka monopol na obsazování nejvyšších státních postů.

16 Označení zlatí hoši (*golden boys*) je ve Francii používáno od 80. let jako ekvivalent pro yuppies.

práce. Těm, kteří nejsou úředníky, lze možná závidět bohatství, sotva však jejich místo.

Právě na základě této neurózy mohou všechny po sobě jdoucí vlády ještě vyhlášovat válku nezaměstnanosti a předstírat, že svádí „bitvu ve jménu zaměstnanosti“, zatímco bývalí manažeři táboří se svými mobily ve stanech Lékařů bez hranic na březích Seiny¹⁷. Zatímco Národní agentura pro zaměstnanost masivními škrty marně usiluje snížit počet nezaměstnaných pod dva miliony, a to i přes použití osvědčených statistických triků. Zatímco garantovaný minimální příjem¹⁸ a *kšeftaření* jsou, dokonce i podle názoru informačních služeb, jedinou zárukou proti sociální explozi, která může propuknout každým okamžikem. Při udržování této fikce práce je v sázce psychická ekonomie Francouzů a politická stabilita země.

Nechť je nám tedy dovoleno se na ni vysrat.

Náležíme ke generaci, která bez této fikce žije *velmi* dobře. Která nikdy nespolehala na důchod nebo pracovní právo, tím méně na právo na práci. Kterou dokonce ani není možno nazvat „prekarizovanou“, jak o ní rádi uvažují nejpokrokovější frakce levičáckých aktivistů, protože být prekarizovaný znamená stále se definovat ve vztahu k oblasti práce, v daném případě: *k jejímu rozkladu*. Připouštíme nutnost obstarávání si peněz způsobem, který světi prostředky, protože v současnosti je nemožné se bez nich obejít. Nikoliv však

17 Narážka na kampaň Lékařů bez hranic, v jejímž rámci dostalo 300 bezdomovců stany a spalo v centru Paříže.

18 Revenu minimum d'insertion (RMI).

nutnost pracovat. Navíc, my už nepracujeme, jen *džobujeme*. Podnik není místem, které umožňuje rozvinutí naší existence, je místem, kterým pouze procházíme. Nejsme cyničtí, pouze nejsme ochotni se nechat zneužívat. Rozhovory o motivaci, kvalitě, osobním přínosu po nás k velkému zmatení všech správců lidských zdrojů jen sklouznou. Říká se, že jsme zklamáni ze světa podnikání, protože neodměnil loajalitu našich rodičů, protože je příliš hladce propustil. To je lež. Aby mohl být člověk zklamán, musí nejprve něco očekávat. A my jsme od něj nikdy nic neočekávali: spatřovali jsme v něm to, čím je a čím nikdy nepřestal být – hrou hlupáků s kolísavým pohodlím. Jediné, čeho je nám líto, je to, že naši rodiče vlezli do pastí, alespoň ti, kteří tomu všemu věřili.

Zmatení citů, které obklopuje otázku práce, je možno vysvětlit tak, že pojem práce v sobě vždy skrýval dva protichůdné rozměry: rozměr *vykořisťování* a rozměr *účasti*. Vykořisťování individuální a kolektivní pracovní síly soukromým nebo společenským přivlastněním si nadhodnoty; účast na společném díle skrze svazky utvořené mezi těmi, kdo spolupracují ve světě výroby. Tyto dva rozměry jsou v pojmu práce zvrhle smíšený, což vysvětluje lhostejnost pracujících jak k marxistické rétorice, která popírá rozměr účasti, tak i k rétorice manažerů, která popírá rozměr vykořisťování. Odtud také pochází onen ambivalentní vztah k práci, haněné, protože nás odcizuje tomu, co děláme, a zároveň uctívané, protože v ní jde o část nás samých. V tomto ohledu je

pohroma naším dědictvím: spočívá ve všem, co bylo třeba zničit, ve všech, které bylo třeba vykořenit, aby práce byla nakonec prosazena jako *jediný možný způsob existence*. Hrůza práce netkví ani tolik v práci samotné, jako v dlouhodobé metodické devastaci všeho ostatního: důvěrných vztahů v rámci čtvrti, řemesla, vesnice, boje, příbuzenstva, pout k místům, lidem, ročním obdobím, způsobům jednání i vyjadřování.

V tom spočívá onen současný paradox: práce zcela vyřadila všechny ostatní formy existence právě v okamžiku, kdy se pracující stali nadbytečnými. Růst produktivity a přemisťování, mechanizace, automatizace a digitalizace výroby natolik pokročily, že zredukovaly objem lidské práce potřebné k výrobě jakéhokoli zboží téměř na nulu. *Zažíváme paradox společnosti pracujících bez práce, v níž rozptýlení, spotřeba a zábava pouze ještě více zdůrazňují nedostatek toho, od čeho nás mají rozptylovat*. Důl v Carmaux, který se během jednoho století proslavil prudkými stávkami, byl přeměněn v Cap Découverte – „zábavní park“, kde se jezdí na skateboardu a na kole a který se vyznačuje „důlním muzeem“, v němž se pro rekreanty simulují výbuchy zemního plynu.

V podnicích se práce dělí stále zřetelnějším způsobem na vysoce kvalifikovaná místa výzkumu, vývoje, kontroly, koordinace a komunikace, spojená s aplikací veškerých znalostí nezbytných pro nový postup kybernetizované výroby, a nekvalifikovaná místa údržby a dozoru tohoto procesu. Prvních je malé množství, jsou velmi dobře placena, a tedy natolik

žádána, že menšinu, která je obsadí, by ani nenapadlo nechat si z nich uniknout byť jen drobeček. Jejich práce a oni tvoří ve skutečnosti jeden úzkostlivě sevřený celek. Manažeři, vědci, lobbisté, výzkumníci, programátoři, developeři, konzultanti, inženýři nepřestávají doslova *nikdy* pracovat. I jejich píchačí známosti jim zvyšují produktivitu. „V nejkreativnějších firmách je nejvíce intimních vztahů,“ spekuluje jeden z filozofů ve službách oddělení lidských zdrojů. „Spolupracovníci firmy,“ potvrzuje jeho kolega z Daimler-Benz, „jsou součástí kapitálu firmy [...] Jejich motivace, jejich know-how, jejich inovační schopnosti a jejich starost o přání zákazníků tvoří surovinu inovativních služeb [...] Jejich vystupování, jejich sociální a emoční kompetence jsou stále důležitější při hodnocení jejich práce [...] Ta již nebude hodnocena v závislosti na hodinách strávených v práci, ale na základě dosažených cílů a kvality výsledků. Stávají se podnikateli.“

Soubor úkolů, které není možno přenechat automatizaci, tvoří mlhovinu postů, které nemohou být zastávány stroji, a proto je může zastávat kdokoli – zásobovači, skladníci, pracovníci u pásu, sezonní dělníci atd. Tato flexibilní, nerozlišitelná pracovní síla, která přechází z jednoho úkolu na druhý a v žádném podniku nezůstává dlouho, se už nemůže spojit v jednotnou sílu, neboť se nikdy neocitá uprostřed výrobního procesu, ale je rozdrobena do četných mezer a zaměstnávána ucpáváním děr v místech, kde ještě nenastoupila mechanizace. Typickou podobou tohoto dělníka je dočasný pracovník, který už ani dělníkem není, nemá už povolání,

ale jen schopnosti, které v průběhu svého dočasného přidělení prodává, a jehož disponibilita je už sama o sobě prací.

Na okraji tohoto jádra výkonných pracovníků, nutných pro správné fungování stroje, se rozprostírá nyní již nadpočetná většina, která je jistě užitečná jako odbytíště výroby, stěží však k něčemu jinému, a která při své nečinnosti vystavuje stroj riziku sabotáže. Hrozba všeobecné demobilizace je přízrakem, který pronásleduje současný výrobní systém. Ne všichni odpovídají na otázku „Proč vlastně pracovat?“ tak jako tato bývalá příjemkyně sociálních dávek v deníku *Libération*: „Pro mé dobro. Musela jsem se něčím zaměstnat.“ *Je zde vážné nebezpečí, že bychom nakonec mohli pro svoji nečinnost nalézt využití.* Takto nestálé obyvatelstvo musí být buď zaměstnáno, nebo drženo na uzdě. Jenže nikdo dodnes nenalezl lepší disciplinární metodu, než je zaměstnanecký poměr. Bude tedy třeba pokračovat v bourání „sociálních vymožeností“, aby byli do lůna zaměstnaneckého poměru přivedeni ti nejvíce vzpurní, ti, kteří se vzdávají teprve tehdy, mají-li na výběr mezi umřením hladu a shnitím v lochu. Expanze otrokářského sektoru „personálních služeb“ musí pokračovat: uklízečky, gastronomie, masáže, pomoc v domácnosti, prostituce, pečovatelská služba, soukromé doučování, rekreační terapie, psychologická pomoc atd. To vše je doprovázeno nepřetržitým zpřísňováním bezpečnostních, hygienických, společenských a kulturních norem a zrychlením pomíjivosti módních trendů, což samo o sobě

zakládá nezbytnost těchto služeb. V Rouenu uvolnil parkovací automat místo „lidskému parkoměru“: člověk, který se nudí na ulici, vám vydá parkovací lístek a případně vám, když prší, pronajme deštník.

Řád založený na práci byl řádem světa. Očividnost jeho zhroucení způsobuje při pouhém pomýšlení na to, co z něj plyne, tetanické křeče. Samotná práce dnes není ani tak spojena s *ekonomickou* nutností vyrábět zboží, jako spíše s *politickou* nutností vyrábět výrobce a konzumenty a všemi prostředky zachránit řád založený na práci. Vyrábět *sám sebe* se pomalu stává hlavní činností ve společnosti, kde se výroba stala bezúčelnou: jako kdyby se truhlář, kterému zabavili jeho dílnu, v krajní nouzi pustil do hoblování sebe sama. Odtud pramení onen spektakl všech těch mladých lidí, kteří trénují úsměvy na přijímací pohovory, kteří si kvůli lepšímu postupu bělí zuby, kteří chodí do nočních podniků, aby povzbudili týmového ducha, kteří se učí anglicky, aby stimulovali svoji kariéru, kteří se rozvádějí nebo berou, aby se lépe odrazili, kteří navštěvují divadelní lekce, aby se stali leadery, nebo kurzy „rozvoje osobnosti“, aby lépe „zvládali konflikty“. – Nejintimnější „rozvoj osobnosti“, tvrdí jakýsi guru, „vede k lepší emoční stabilitě, k větší uvolněnosti ve vztazích, k lépe usměrňované intelektuální bystrosti, a tedy k lepší ekonomické výkonnosti“. Hemžení všech těch človíčků, kteří netrpělivě čekají, až budou vybráni, zatímco se trénují v tom, jak působit přirozeně, souvisí s pokusem o záchranu řádu

založeného na práci prostřednictvím etiky *mobilizace*. Být zmobilizován znamená přistupovat k práci nikoliv jako k aktivitě, nýbrž jako k *příležitosti*. Pokud si nezaměstnaný odstraní piercing, zajde si ke kadeřníkovi, začne spřádat „plány“ a opravdu pracuje, jak se říká, „na své zaměstnatelnosti“, svědčí to o jeho mobilizovanosti. Mobilizace – to je lehké oddělení se od sebe sama, to je nepatrné odtržení od toho, co nás utváří, to je předpoklad odcizenosti, na jehož základě může být Já považováno za předmět vlastního zpracování, na jehož základě je umožněno *prodávat sebe sama*, a nikoli svoji pracovní sílu, nechat se odměňovat ne za to, co člověk dělá, ale za to, co je, za naše znamenité ovládnutí společenských kódů, naše vztahové dovednosti, náš úsměv či způsob prezentace. To je nová socializační norma. Mobilizace slučuje dva protichůdné póly práce: člověk se tu účastní svého vykořisťování a je tu vykořisťována veškerá účast. V souladu s tímto ideálem je sám sobě malou firmou, svým vlastním šéfem a svým vlastním výrobkem. Ať už pracuje, nebo ne, jde především o to, shromážďovat kontakty, kompetence, budovat „sítě“, krátce: „lidský kapitál“. Celoplanetární příkaz mobilizovat se pod jakoukoli záminkou – rakovina, „terorismus“, zemětřesení, bezdomovectví – shrnuje odhodlání vládnoucích sil udržet vládu práce navzdory jejímu fyzickému zániku.

Současná výrobní mašinérie je tedy na jedné straně gigantickým strojem na psychickou a fyzickou mobilizaci, na vysávání energie z lidí, nyní nadbytečných, na straně

druhé je pak třídícím strojem, který přiznává přežití konformním subjektům a nechává padnout všechna „riziková individua“, všechny ty, kteří ztělesňují jiné využití života, čímž jí kladou odpor. Na jedné straně jsou vyživovány přízraky, na straně druhé se nechávají umírat živí. Taková je čistě politická funkce současné výrobní mašinérie.

Organizovat se mimo a proti práci, kolektivně opustit režim mobilizace a dát najevo životaschopnost a disciplínu *při samotné demobilizaci* je zločinem, který nám civilizace v posledním tažení není ochotna odpustit; je to totiž jediný způsob, jak ji přežít.

Čtvrtý kruh

„Jednodušší, zábavnější, mobilnější, jistější!“

Ať už nám nikdo nevykládá o „městě“ a „venkově“, a už vůbec ne o jejich tradičním protikladu. To, co se kolem nás rozprostírá, se tomu ani trochu nepodobá: je to jednodušší, neurčitá, nekonečná zóna, jedno světové kontinuum muzeálních hypercenter a přírodních parků, velkých sídlišť a obřích zemědělských podniků, industriálních zón a satelitních měst, venkovských nocleháren a trendy barů: metropole. Jestliže existovala starověká, středověká a moderní města, o metropolitním městě nemůže být ani řeč. Metropole si nárokuje syntézu celého území. V ní žije vše vedle sebe; ani ne tak v geografickém slova smyslu, jako spíš v propletení jejích sítí.

Město se ocitá těsně před svým vymizením, a právě proto je fetišizováno jako ztělesnění historie. Lillské manufaktury se proměnily v divadelní sály, betonové centrum v Le Havru je kulturním dědictvím UNESCO. Pekingské hutongy, které lemují Zakázané město, byly zničeny a znovu falešně rekonstruované o kus dál, aby přitáhly pozornost zvědavců.

nevyhnutelně... sobě podobné. Ve skutečnosti každý povstalek... vychází z pravdy, od níž není možno ustoupit. V... se v 80. letech hrstka obyvatel obsazených domů... že je opustí jen nohama napřed. Čtvrt byla obklíčena... a helikoptéry, po celé dny probíhaly pouliční bitvy a masivní demonstrace – a radnice nakonec kapitulovala. V roce 1940 byla jediným východiskem George Guingouina, „prvního francouzského partyzána“, neochvějnost, s níž odmítal okupaci. Pro Komunistickou stranu byl tehdy pouhým „lesním bláznem“; do té doby, než 20 000 podobných „lesních bláznů“ neosvobodilo Limoges.

Neuhýbat před politickým rozměrem každého přátelství

Navykli nás na neutrální ideu přátelství jakožto čisté náklonnosti bez následků. Avšak veškerá blízkost je blízkostí ve společné pravdě. Každé setkání je setkáním ve společném přitakání, byť by to bylo přitakání destrukci. V době, kdy držet se něčeho a neustoupit od toho pravidelně vede k propuštění ze zaměstnání, kdy je třeba lhát, aby bylo možno pracovat, a pracovat, aby bylo možno udržovat prostředky ke lhaní, nejsou naše svazky nevinné. Svazek těch, kdož by vycházeli z kvantové fyziky a přísahali by na možnost uplatnit její důsledky ve všech oborech lidského snažení, by nebyl o nic méně politický než svazek druhů, kteří vedou boj proti

nadnárodním potravinářským koncernům. Dříve či později odpadnou, nebo se pustí do boje.

Zakladatelé dělnického hnutí mohli k vzájemnému hledání využít nejprve dílen a později továren. Mohli využít stávek, při nichž bylo možno sečíst své stavy a odhalit stávkokazy. Mohli využít námezdní vztah, který proti sobě postavil stranu Kapitálu a stranu Práce, na jehož základě vznikaly různé formy solidarity a byly vytyčeny globální frontové linie. My můžeme k vzájemnému hledání využít celý společenský prostor. Můžeme využít občanské neposlušnosti, při níž lze sečíst své stavy a odhalit stávkokazy. Můžeme využít odporu vůči této civilizaci, na jehož základě mohou vzniknout různé formy solidarity a mohou být vytyčeny globální frontové linie.

Od organizací nic neočekávat. Nedůvěřovat stávajícím společenským kruhům a především se nestát jedním z nich

Není nijak výjimečné, že i při důsledném odvratu člověk narazí na různé organizace – politické, odborové, humanitární, spolkové atd. Dokonce se stává, že se v nich setká s osobami sice upřímnými, ale zoufalými, nadšenými, avšak prohnými. Přitažlivost organizací tkví v jejich zdánlivé solidnosti – mají svou historii, sídlo, název, zdroje, šéfa, strategii a diskurs. Zůstávají však bezobsažnou architekturou, již se snaží vyplnit vážností, za niž vděčí svému hrdinskému původu. Ve